

Lieuwe Mulder

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve Harmonieus

De Harmoniekwestie in het licht van intergenerationele samenwerking in de gemeente Groningen, 1963-1973

Tegenwoordig bruist het Harmoniegebouw van de studenten, maar dit is niet altijd zo geweest. Tot 1973 huisde in het Harmoniegebouw een concertzaal, die veelvuldig werd gebruikt voor evenementen variërend van klassieke concerten tot autocongressen. Het is voor velen echter nog onbekend dat het Harmoniegebouw het symbool werd van een generatieconflict en dat het protest tegen de sloop juist weer generatieoverschrijdend was. Deze Harmoniekwestie staat als casus centraal in dit thema-artikel waarin wordt betoogd dat er wel degelijk samenwerking tussen generaties plaatsvond in de jaren zestig.

De jaren zestig staan in Nederland te boek als een decennium van politiek radicalisme, sociale spanningen of 'losbandige' opvattingen vanuit één jonge generatie. In de historiografie wordt over het algemeen aangenomen dat een vrijgevochten generatie, ook wel de 'Protestgeneratie' (de generatie geboren tussen 1940 en 1955) genoemd, al deze voornoemde kenmerken van de jaren zestig teweegbracht.¹ Toch klopt dit beeld niet helemaal, omdat bij de Harmoniekwestie juist ook burgers van de vooroorlogse generatie een belangrijke rol hadden in het protest. Dit is bijzonder, omdat de vooroorlogse generatie bekend staat als een generatie die niet protesteerde. Dit geschiedbeeld van een generatieconflict in de jaren zestig stamt uit de jaren negentig. Henk Becker ontwikkelde in 1992 de hypothese dat er in West-Europa in de twintigste eeuw een patroon van vier generaties bestaat.²

Hans Righart borduurt voort op deze hypothese van Becker, waarin hij stelt dat er vóór de jaren zestig een precaire en onveranderlijke balans bestond tussen traditie en moderniteit.³ Dit veranderde abrupt in de jaren zestig met een 'breuk' in de vorm van een generatieconflict met twee generatietypen: de vooroorlogse generatie en de Protestgeneratie. De vooroorlogse generatie (geboren in de jaren 1930-1940) had volgens Righart het gevoel voor een tijdperk te staan met grote veranderingen: beginnende ontzuiling, ontkerkelijking en de verdeling van de nieuwe welvaart. Dit resulteerde in een groeiende zelftwijfel binnen deze groep rond het eind van de jaren vijftig. De Protestgeneratie groeide daarentegen op in tijden van welvaart en had veel kritiek op de vooroorlogse generatie. Ze verlangde naar een nieuwe democratische politieke structuur met meer directe invloed. Hoewel het idee van een generatieconflict verhelderend is, is het de vraag of dit ook overal zo is ervaren. James Kennedy gaat lijnrecht tegen Righart in en stelt dat er juist geen sprake was van een 'breuk' tussen generaties. Kennedy stelt dat zowel in Groot-Brittannië als in Nederland de tegenstelling tussen de oude en de nieuwe politiek niet samenviel met een tegenstelling tussen de oude en de jonge generatie. In Nederland gingen de bestuurlijke elites wedijveren met de vernieuwingsdrang en werd er juist extra vernieuwd om de sociale ontwikkelingen in een juiste richting te sturen.⁴

Zowel Righart als Kennedy proberen de politieke vernieuwing van de jaren zestig te verklaren op macroniveau. Dit artikel plaatst zich tussen Righart en Kennedy in met een casus op microniveau in Groningen met de Harmoniekwestie. De Harmoniekwestie, die tussen 1963 en 1973 in de stad Groningen speelde is een Gronings symbool van een generatieconflict in de jaren zestig en zeventig, waarbij jongeren via protesten met oudere beleidsmakers in conflict kwamen.⁵ Het protest tegen de sloopplannen in 1963 ontstond in Groningen echter niet vanuit de Protestgeneratie, maar vanuit de vooroorlogse generatie. Na twee jaar raakten steeds meer jongeren uit de Protestgeneratie betrokken bij een protestgroep met leden uit de vooroorlogse generatie. Deze groep hete Studiegroep-Reijenga, naar de architect die de groep leidde. De jongeren sloten zich aan omdat ze het besluit voor de sloop ondemocratisch, en dus onterecht, vonden. De term 'Protestgeneratie' wordt in dit artikel echter bewust niet overgenomen, omdat deze suggereert dat de oudere generaties niet protesteerden. Daarom gebruik ik in dit artikel de term 'naoorlogse generatie' in plaats van 'Protestgeneratie', waarbij het gaat om de generatie die is geboren tussen 1940 en 1955.

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve harmonieus

De bouw en sloop van De Harmonie

Het complex en de concertzaal werden ‘De Harmonie’ genoemd. De concertzaal van De Harmonie (zie figuur 1) werd internationaal geprezen om zijn akoestiek en regelmatig vergeleken met de zalen van het Concertgebouw in Amsterdam en de *Musikverein* in Wenen (concertzalen die tegenwoordig worden beschouwd als de akoestisch mooiste zalen voor symfonische muziek).⁶ De architecten van de uitbreiding van De Harmonie in 1891, D.H. Haverkamp en Theodoor Gerard Schill, waren zeer waarschijnlijk geïnspireerd door het Concertgebouw en de *Musikverein*. De Harmonie werd dan ook in dezelfde periode gebouwd.⁷ De burgerij van Groningen financierde de uitbreiding van het gebouw, en daarmee de uiteindelijke concertzaal.⁸

In eerste instantie was De Harmonie vooral een gezelligheidsvereniging. Maar ook toen al werden in De Harmonie muziekensembles gevormd die uitgroeiden tot een steeds groter orkest. Door de ambities van dirigenten en musici werd het orkest ook steeds professioneler.⁹ Het toenemende

Figuur 1: De concertzaal van De Harmonie 1967 vanaf het podium, te zien zijn de uitgangen naar de rest van De Harmonie. Fotograaf: A.J. van der Wal. Bron: Beeldbank cultureel erfgoed.

Mulder

succes van het orkest van De Harmonie had ook een keerzijde: vanwege de professionalisering en uitbreiding kostte het orkest de vereniging uiteindelijk te veel geld en liet het onderhoud van De Harmonie steeds meer te wensen over. Door een forse daling van het ledenaantal in 1926 en de economische crisis van 1929, raakte het complex nog meer in verval. Een brand in 1941 kwam de De Harmonie nooit meer te boven. De concertzaal bleef intact, maar de vleugel aan de Oude Kijk in 't Jatstraat had grote schade die niet zomaar gerepareerd kon worden. De Tweede Wereldoorlog verhinderde een reparatie en Groningers zagen de Harmonie voortaan als een ruïne.

Na de Tweede Wereldoorlog hadden de Partij van de Arbeid (PvdA) en de Communistische Partij van Nederland (CPN) de macht in de gemeenteraad. Er waren ambitieuze plannen voor de wederopbouw van de stad Groningen. Onderdeel van die plannen was een nieuw cultuurcentrum aan de Grote Markt. In 1946 verkreeg de toegankelijkheid van voorstellingen de hoogste prioriteit binnen de doelstellingen van de PvdA. De CPN en de PvdA zagen De Harmonie, naast een ruïne, als een symbool van negentiende-eeuwse bourgeoiscultuur dat hooggekwalficeerde kunstvormen voor de elite representeerde. Om die reden werd De Harmonie zo min mogelijk geholpen in het onderhoud.¹⁰ De Harmonie raakte tussen wal en schip doordat de plannen voor een nieuw cultuurcentrum vertraging opliepen als gevolg van (politieke) meningsverschillen over de plek, de functie en een gebrek aan extra geld vanuit de Rijksoverheid. Dit leidde tot verwaarlozing van De Harmonie (zie figuur 2).¹¹

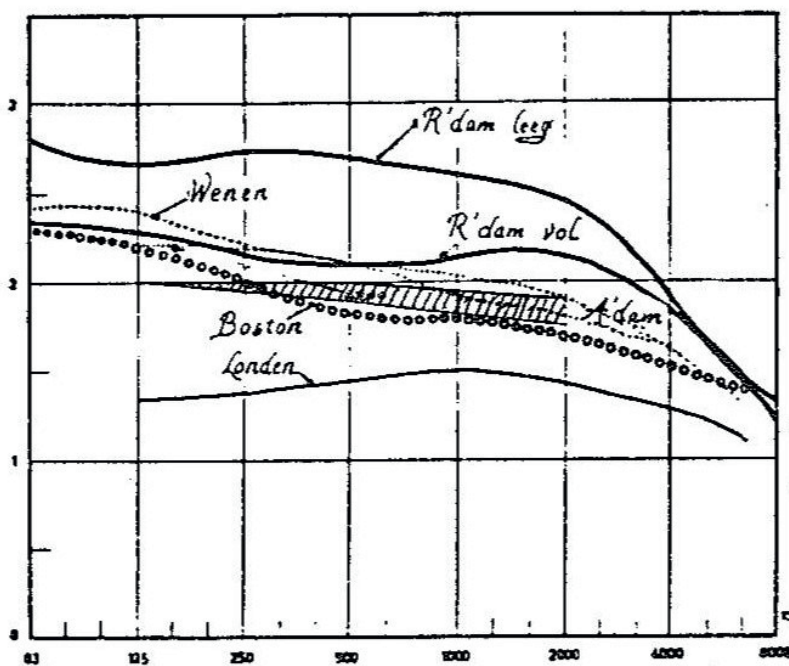
Figuur 2: Neerstortend stukwerk op 21 februari 1969 tijdens het concert van het Metropoolorkest. Bron: Groninger Archieven.

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve harmonieus

Voor een nieuw cultuurcentrum werd in 1961 uiteindelijk besloten om te bouwen in de wijk De Oosterpoort.¹² Begin jaren zestig kwam er meer vaart achter de plannen door verschillende factoren. Naast het idee dat Groningen als stad zou groeien, waarbij een groter cultuurcentrum nodig was, wilde de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) uitbreiden in de stad. De universiteit aasde al sinds 1821 op het gebied van De Harmonie, omdat het vlak bij het Academiegebouw lag. Met de babyboom was er een grote druk om uit te breiden.¹³ Daarnaast was er traditioneel een hechte samenwerking tussen het College van B&W en de bestuurders van de Rijksuniversiteit: de gemeente wist van de universitaire wensen doordat de burgemeester ambtshalve lid was van het College van Curatoren (het toenmalig bestuur van de RUG). Zo waren de plannen van de universiteit al duidelijk in 1948 en zei burgemeester Pieter Cort van der Linden (1893-1969) aan het College van Curatoren vertrouwelijk dat De Harmonie bewust door de gemeente aan het lijntje werd gehouden, 'opdat de universiteit de mogelijkheid krijgt het door haar verlangde terrein te verwerven.'¹⁴ In 1963 kocht de gemeente dan uiteindelijk De Harmonie, waarna zij het weer doorverkocht aan de universiteit. Dit pakte voor beide partijen goed uit. Het doel was namelijk het bouwen van een nieuw universiteitscomplex. Toen werd het voor iedereen duidelijk dat het Harmoniegebouw zou worden gesloopt.

Protest tegen de sloop van De Harmonie

Het protest tegen de sloop begon in 1963 met architect Piet Reijenga (1919-2002) die zich samen met gelijkgezinde muzikanten, architecten en journalisten uit de vooroorlogse generatie inzette voor het behoud van de Harmonie. Deze groep, de Studiegroep-Reijenga, wilde de historisch-architectonische waarde van het stadscentrum behouden door middel van studies die bestuurlijke elites op andere gedachten konden brengen. Deze Studiegroep-Reijenga gebruikte argumenten die met name betrekking hadden op de voor Groningen unieke negentiende-eeuwse eclectische architectuur, de geweldige akoestiek van de concertzaal en de essentiële betekenis van de concertzaal voor het leefklimaat van de stad Groningen. Om het argument van de goede akoestiek kracht bij te zetten huurde de groep de Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) in om nagalmmetingen te doen. Uit dit onderzoek kon De Harmonie zich meten met het Concertgebouw en de Gouden Zaal in Wenen, te zien op figuur 3.¹⁵

Figuur 3: Een vergelijking van akoestiek van beroemde concertzalen met als gearceerd gebied de akoestiek van de Harmonie. In deze grafiek is verticaal de nagalmtijd in secondes en horizontaal de frequenties in hertz gemeten door de TNO in 1963 voor Piet Reijenga. De akoestiek van de Harmonie (gearceerde gedeelte) komt sterk overeen met het Concertgebouw van Amsterdam. Bron: het persoonlijk archief van Gerard Wiarda.

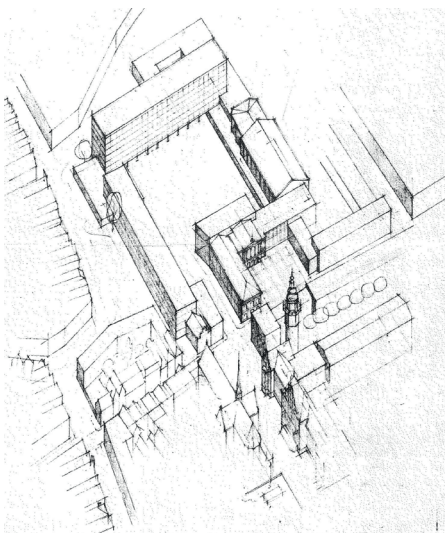
Na het onderzoek van TNO maakte Studiegroep-Reijenga in 1965 een plan (zie figuur 4) waarbij het bestaande Harmoniecomplex een volwaardig cultureel centrum kon worden, met inbegrip van de benodigde ruimte voor de universiteit. Ondanks de steun vanuit de burgerij en enthousiasme in de kranten werd dit plan niet goedgekeurd door het College van B&W. Daarna is er wel een gesprek geweest over het plan tussen Reijenga en de president-curator van de RUG, N.J. Polak. Een brief uit 1966, waarin Polak zijn verantwoording over dit gesprek met Reijenga deelde richting burgemeester Berger, is bewaard gebleven. Hierin kwam naar voren dat Reijenga pleitte voor het behoud van De Harmonie met de bovenstaande argumenten van de Studiegroep-Reijenga. Deze brief laat duidelijk de meningsverschillen zien, waarbij Reijenga benadrukte dat het gebouw cultuur-historische betekenis

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve harmonieus

had. Te lezen valt dat dit Polak enorm verbaasde.¹⁶ Zo schreef Polak aan Berger:

Ir. Reijenga bleek te komen praten voor het behoud van de Harmonie als concertzaal (...) Op mijn vraag waar hij zich mee bemoeide was het antwoord dat hij het behoud van de Harmonie als concertzaal zag als een algemeen belang. Hij had bovendien een voor mij nieuw argument. Het gebouw had cultuur-historische betekenis. Op mijn verbaasde antwoord hoe dat mogelijk was, omdat ik het een oud kaveltje vond, alleen maar goed om afgebroken te worden (afgezien van de goede acoustiek, die ik op gezag van deskundigen wel wil aannemen), was het antwoord dat het gebouw grof was verwaarloosd maar dat het een staaltje bouwkunst was uit de einde van de vorige eeuw!! (...) Ik zeide hem dat ik dit standpunt niet kon delen (...) Ik merkte verder op dat ik het gebouw als concertzaal reeds hierom volslagen ongeschikt achtte, omdat er geen parkeerruimte was (...) Naar mijn mening was iedere cent uitgegeven aan een dergelijk gebouw in de binnenstad weggegooid geld, omdat dergelijke gebouwen in de toekomst alleen nog zin hadden in voorsteden of aan de ringweg met grote parkeergelegenheid.¹⁷

Naast het meningsverschil laat de brief van Polak aan Berger ook zien hoe sterk de bestuurders van de universiteit en de gemeente inzetten op de sloop van De Harmonie. Zowel Polak als Berger hadden een heel ander idee van de functie van het centrum dan Reijenga en zijn studiegroep. Dit is ook niet vreemd: verschillende wethouders en burgemeesters kregen van hun voorgangers de erfenis van jaren gesteggel over hoe en waar het nieuwe cultuurcentrum moest komen, gezichtsverlies speelde hierin mee, en alleen door de reeds uitgestippelde lijn nóg voortvarender te continueren kon dit proces worden afgerond.¹⁸ Daarnaast waren Polak en Berger

Figuur 4: Het 'Plan-Reijenga' opgesteld in de periode november 1965- november 1966. Bron: Privé-archief Reijenga, kopie gemaakt door auteur uit het boek *De innige betrekking*.

sterk overtuigd van het gebruik van de auto, terwijl Reijenga pleitte voor minder auto's in het centrum. Zowel Polak, Berger als Reijenga kwamen wel uit de zelfde generatie, de vooroorlogse generatie, maar hadden toch een niet te overbruggen meningsverschil.¹⁹

Iedere beleidsmaker in Groningen was het erover eens dat De Harmonie bijzonder was vanwege haar akoestiek en wilde dit zo goed mogelijk reconstrueren in een nieuw cultuurcentrum. Zo verrichtte TNO in 1965 en 1969 ook onderzoek naar de akoestiek in opdracht van architectenbureau Duintjer (de architect van de Oosterpoort, aangesteld door de gemeente). Het doel van dit onderzoek was om de bijzondere akoestiek van De Harmonie na te bootsen in het nieuwe cultuurcentrum De Oosterpoort. Ook de gemeente wilde een zaal met een goede akoestiek die overeenkwam met de akoestiek van De Harmonie.²⁰ Uit het rapport kwam naar voren dat: 'Zou men dezelfde akoestiek als in de Harmonie wensen in de nieuwe zaal dan zou men de Harmonie moeten nabouwen.'²¹ Doordat ook groepen die een andere akoestiek nodig hadden (toneel, popmuziek) ook een plek wilden in het nieuwe cultuurcentrum werd dit steeds lastiger voor de Oosterpoort. De argwaan en het protest tegen de sloop groeiden door de constante veranderende plannen. Bovendien was er in de nieuwe grote zaal maar plek voor 1200 stoelen, terwijl de grote zaal van De Harmonie plek had voor 1500.²²

De musici, zowel uit de vooroorlogse als naoorlogse generatie, waren als groep het meest eensgezind tegen de sloop van De Harmonie. Op 12 november 1966 schreef de Studiegroep-Reijenga, na het afslaan van het Plan-Reijenga, een brief naar het College van B&W met het verzoek om nog geen beslissing te nemen over de bouw van een cultuurcentrum in De Oosterpoort en om De Harmonie te sparen. Deze brief werd ondertekend door 31 hoogleraren, 14 zangkoren of muziekgezelschappen en vele vooraanstaande bouwkundigen en musici, zoals Bernard Haitink (een van de grootste hedendaagse dirigenten) en David Oistrakh (een van de grootste violisten van de twintigste eeuw).²³ Onder studenten leefde het protest ook: in de tijd van de Harmoniekwestie was Bertus van Lier, naast hoogleraar musicologie, ook dirigent van het Groninger Studenten Muziekgezelschap Bragi, dat veelvuldig gebruik maakte van de concertzaal van De Harmonie. Van Lier was daarom samen met zijn studentenorkest een felle tegenstander van de sloop. Hier was dus een innige samenwerking tussen de vooroorlogse en naoorlogse generatie.²⁴ Daarnaast waren de orkestleden van het Noordelijk Filharmonisch Orkest (NFO) in 1967 'vervuld van machteloze woede over het besluit De Harmonie af te breken.'²⁵ De orkestleden hadden unaniem

een protestbrief ondertekend ondanks de slechte staat van het complex.²⁶

Nadat het Plan-Reijenga en de brief van de Studiegroep-Reijenga als 'ter kennisneming' terzijde waren geschoven, ontstond de behoefte aan een meer doelgerichte actie. In 1967 werd Stichting Redt de Harmonie opgericht, die grotendeels bestond uit leden van de Studiegroep-Reijenga. Deze stichting probeerde met alle wettige middelen te strijden voor het behoud van De Harmonie. De jonge generatie nam het protest nu langzaam over: de praeses van Bragi was medeoprichter van de Stichting Redt de Harmonie en trok studenten aan.²⁷ De stichting verklaarde dat vele dirigenten en solisten van internationale faam Groningen zouden mijden als De Harmonie gesloopt zou worden. Hiermee zou ook volgens hen het culturele beeld van Noord-Nederland ernstig worden aangetast en schade brengen aan het Noordelijk Filharmonisch Orkest en het bloeiende muziekleven van studenten. In samenwerking met vijftien dirigenten deed de stichting op 9 oktober daarom een verzoek voor een monumentenstatus, dat ook werd ingewilligd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.²⁸ De Harmonie kwam hierdoor op de voorlopige monumentenlijst te staan met als bijschrift: 'Eén van de beste en tevens best bewaarde specimina van hetgeen ons land aan architectuur uit het einde van de negentiende eeuw bezit.'²⁹ Dit was precies een week voordat de gemeenteraad definitief moest besluiten over hoe het nieuwe cultuurcentrum eruit moest zien. Omdat het College van B&W vond dat de sloop in ieder geval moest doorgaan als er een nieuw cultuurcentrum zou komen, ging de burgemeester (volgens verschillende media) persoonlijk naar Den Haag om te lobbyen bij minister Marga Klompé tegen de nieuwe monumentenstatus. Dit is hem gedeeltelijk gelukt: de concertzaal werd verwijderd van de voorlopige monumentenlijst, maar de rest van het gebouw bleef aangemerkt als monument. Hierdoor is de voorgevel tot vandaag de dag intact. Voor de Stichting Redt de Harmonie was dit een dolksteek, want het ging de organisatie juist vooral om de concertzaal.³⁰

Na het schrappen van de voorlopige monumentenstatus van de concertzaal van De Harmonie op 9 oktober 1967 schreef *Het Nieuwsblad van het Noorden* dat vooraanstaande dirigenten en orkesten pleitten voor het behoud van de Harmonie. Tegelijkertijd werd er in de krant een pleidooi gehouden voor meer inspraak en openheid in de gemeentepolitiek met de Harmoniekwestie als voorbeeld. Spoedig hierna kwamen ook nationale media zoals *Trouw*, *NRC*, *Vrij Nederland*, *Elsevier* en *De Groene Amsterdammer* met zeer kritische artikelen over het College van B&W van Groningen, waarin het college werd beschuldigd van 'cultureel vandalisme' en voor

Mulder

‘cultuurbarbaren’ werd uitgemaakt. Deze verbijstering vanuit de media veranderde echter niets: het College van B&W ging in de slachtofferrol maar zette toch door met de sloopplannen.³¹

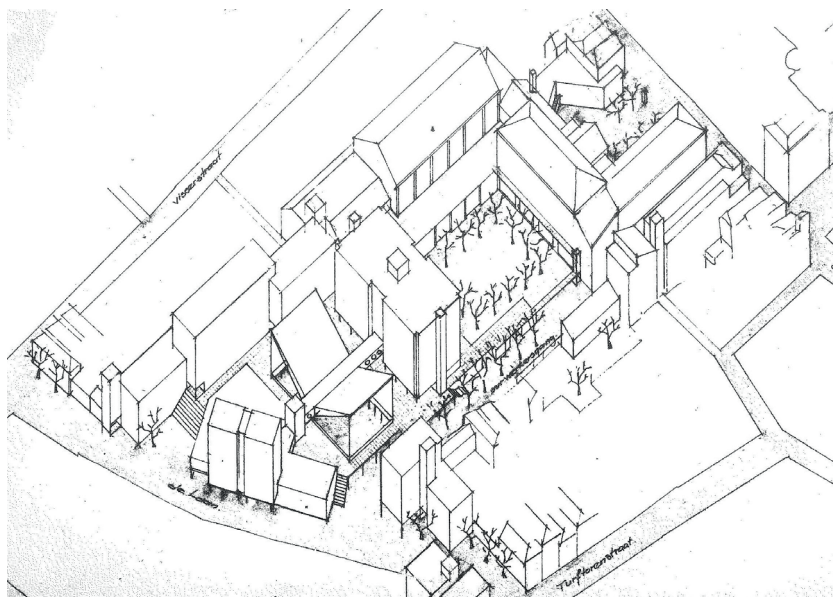
Intergenerationele samenwerking of generatieconflict?

Studenten die actief werden in de politiek eisten steeds meer inspraak. De Harmoniekwestie was hiervan een goed voorbeeld. Er ontstond een symbiose van democratische vernieuwing door jongeren uit de naoorlogse generatie en burgers uit de vooroorlogse generatie voor een bijzonder gebouw. Een terrein waar dit naar voren kwam was binnen de RUG zelf. Studenten zagen de Harmoniekwestie als een belangrijke aanleiding tot activisme en groeiend protest onder studenten. De Federatie van Jongerengroepen van de PvdA (FJG) uit Groningen vond in 1966 de verjonging van de PvdA-fractie niet ver genoeg gaan, waarbij ze zichzelf zagen als een naoorlogse generatie met andere denkbelden die botste met de oudere generatie.³² Jacques Wallage en Max van den Berg (beiden geboren in 1946) waren lid van de FJG en gingen de confrontatie aan met de fractie van de PvdA. Beiden vonden ook dat de besluitvorming rondom De Harmonie niet transparant en democratisch was en zetten alles op alles om de sloop tegen te houden. In 1968 werd Wallage gekozen als voorzitter van de Gronstra (Groninger Studentenraad, van 1964 tot 1972 een adviserend inspraakorgaan voor studenten en voorloper van de Universiteitsraad). In 1968 werden de jongeren van de FJG, naast leden van Bragi, ook lid van de Stichting Redt de Harmonie, met een nauwere samenwerking tussen Studiegroep-Reijenga, de FJG en de Gronstra als gevolg.³³

Wegens de aankoop van De Harmonie door de universiteit werd er een commissie opgericht die in 1968 concludeerde dat er een centrale plek voor studenten in de binnenstad moest komen die als een trefpunt moest functioneren voor burgers in de stad, alsook voor studenten en docenten. De Gronstra borduurde in 1969 voort op dit rapport en stelde dat de concertzaal van De Harmonie ten behoeve van dit representatieve karakter behouden moest blijven. Daarom moest de concertzaal niet worden gesloopt. De Harmonie zou een sociaal-cultureel centrum worden dat voor iedereen toegankelijk zou worden in plaats van enkel een selecte groep studenten. Ingenieur Jan Heeling van het architectenbureau van P.L. de Vrieze (lid van Studiegroep-Reijenga) hielp samen met de Gronstra mee aan het Ontmoetingsplan Stad-Universiteit, waarbij een sociaal-cultureel centrum het

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve harmonieus

uitgangspunt was (zie figuur 5). Dit plan werd in januari 1970 gepresenteerd in de brochure *In Harmonie: een voorbeeld*. De FJG steunde dit initiatief van de Gronstra onmiddellijk: ze stuurde een brief aan de raadsfractie van de PvdA waarin ze pleitte voor uitstel van de bouw van het cultuurcentrum en voor het behoud van de Harmonie. Hierna werden er discussieavonden georganiseerd door de FJG over de Harmoniekwestie voor ‘de georganiseerde en niet-georganiseerde jeugd van Groningen.’ Daarnaast begreep een grote groep studenten en medewerkers binnen de universiteit door de brochure niet waarom de concertzaal zou moeten worden gesloopt.³⁴

Figuur 5: Het Ontmoetingsplan Stad-Universiteit van de Gronstra uitgewerkt door Jan Heeling, januari 1970. Bron: Privé-archief Heeling, kopie gemaakt door auteur uit het boek *De innige betrekking*.

Op 12 januari 1970 stond de PvdA in de gemeenteraad voor een dilemma dat uit de hand liep: wethouder Van Ree van de PvdA had na 25 jaar eindelijk een concreet plan voor een nieuw cultuurcentrum. Tegelijkertijd ontstonden er steeds meer protesten tegen de sloop, onder meer vanuit de burgerij, hoogleraren, studenten en de FJG. PvdA'ers uit de vooroorlogse generatie Koos van Weringh (1934) en Joop Postma (1932-2014), waren de enigen in hun fractie die kritisch werden over de sloop. De motie van Van Weringh

en Postma werd alleen gesteund door de fracties van de PSP en CPN, waardoor een meerderheid toch stemde voor het collegevoorstel voor een nieuw cultuurcentrum en de sloop van De Harmonie.³⁵ Direct na dit besluit liep de vergadering uit de hand doordat een groep jongeren de raadszaal bestormde, waarna het licht uitviel. In de chaos schorste burgemeester Berger de vergadering en riep boven het tumult uit: 'Dit is een zwarte dag voor de democratie!'³⁶ De aanwezige politie kreeg de opdracht de demonstranten te verwijderen. Dit tot ergernis van de PvdA'ers van Weringh en Postma, die niet wisten van de aanwezigheid van de politie.³⁷

In de periode net voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 nam de naoorlogse generatie belangrijke plekken in binnen de PvdA. Max van den Berg werd eind 1969 voorzitter van het gewest Groningen, waardoor hij de agenda voor de vergadering kon bepalen. Bovendien werd de kieslijst enorm verjongd. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 zag het verkiezingsprogramma van de PvdA er, onder druk van de FJG, anders uit dan de nog regerende fractie had gewild. In het programma uitte de FJG veel kritiek op het functioneren van het College van B&W. Over de Harmoniekwestie schreef zij: 'Wij menen dat de discussies daarover nog lang niet voltooid zijn. En wie is ermee gebaat als bij zulke ingrijpende, hoogst gecompliceerde vraagstukken, gevaarlijke uitspraken worden gedaan, of overhaaste beslissingen worden genomen?'³⁸ Het nieuwe verkiezingsprogramma pleitte dus juist voor uitstel over de beslissing om de concertzaal te slopen. Dit is opvallend aangezien de PvdA eerder altijd vóór de sloop was geweest.

Een laatste grootscheepse actie voor het behoud van De Harmonie begon eind 1971. Naar aanleiding van het artikel 'Rijksuniversiteit wil grote zaal Harmonie afbreken' in de *Groninger Gezinsbode*, en een initiatief van de Gronstra, kwam er een samenwerking tussen studenten en hoogleraren om een grootscheepse petitie te starten. In deze petitie, die begon op 7 december 1971, wilde de academische gemeenschap laten zien dat ze tegen de sloop van de Harmonie was. De petitie duurde maar kort (namelijk drie dagen) en was heel snel opgezet, aangezien de gemeenteraad in 1971 een definitief oordeel moest geven over het plan voor de sloop van De Harmonie. De petitie onderstreepte twee gedeelde meningen: de universiteit moet met De Harmonie onderdak bieden aan het NFO, waardoor het nieuwe cultuurcentrum overbodig zou zijn. Daarnaast zou de universiteit in overleg compensatie moeten krijgen voor het ter beschikking stellen van De Harmonie aan culturele activiteiten.³⁹ Op 11 december 1971 deden Wallage

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve harmonieus

en Van den Berg, inmiddels wethouders namens de PvdA, een laatste poging om De Harmonie te redden in de gemeenteraad. Hun voorstel tot restauratie van De Harmonie, waarbij de petitie dit ondersteunde, werd ook weggestemd in de gemeenteraad, vooral door de vooroorlogse generatie.⁴⁰ De net opgerichte Universiteitsraad stemde, anders dan zijn voorganger Gronstra, op 20 december in 1972 als laatste voor de sloop. Volgens de Ukrant was bij de Universiteitsraad bekend dat de staatsecretaris Vonhoff wilde helpen bij het restaureren en zijn er geen externe deskundigen gehoord. Ondanks het protest kon de sloop nu daadwerkelijk beginnen.⁴¹

Figuur 6: De Harmonie na de sloop in 1973. Alleen de uitgangen zijn overgebleven. Fotograaf L.M. Tengel in opdracht van Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bron: Beeldbank cultureel erfgoed.

Mulder

Conclusie

Het protest tegen de sloop van het Harmoniegebouw valt goed te begrijpen als een generatiesamenwerking. In het begin van de jaren '60 ging dit vreedzaam met petitie en zelfs alternatieve plannen gebaseerd op deskundigheid, zoals dat van de Gronstra in 1970. Toen dit niet hielp kwam er meer spanning: de bestorming van de gemeenteraad voor het behoud van De Harmonie lijkt sterk op de latere krakersrellen die begonnen in 1975, net na de sloop van De Harmonie. Mogelijk heeft het beeld van de krakersrellen het narratief van een generatieconflict versterkt. De meeste recente literatuur spreekt hier van een generatieconflict, maar dit speelde zich meer op politiek vlak af binnen de PvdA en niet altijd op cultureel vlak, wat de casus goed laat zien. Het protest hiertegen was ook juist een samenwerking tussen de vooroorlogse generatie en de naoorlogse generatie, gedreven door het sociaal-cultureel belang bij De Harmonie. De bestuurlijke elite uit de vooroorlogse generatie werd door de naoorlogse generatie ondemocratisch en niet transparant gevonden en de beslissing over de sloop van De Harmonie was hiervan een voorbeeld. Binnen de vooroorlogse generatie was er ook een meningsverschil in hoe de functie van het stadscentrum moest zijn: meer of minder ruimte voor de auto. De mening voor minder auto's was een minderheid in de vooroorlogse generatie, maar een meerderheid in de naoorlogse generatie ten behoeve van de Groningse leefklimaat. De mening dat er meer ruimte voor auto's moest zijn heeft ook grote invloed gehad op het besluit om De Harmonie te slopen (er moest parkeerplek zijn voor concertbezoekers was de gedachte). Daarnaast waren er jonge studenten die, net als de uit de vooroorlogse generatie afkomstige Studiegroep-Reijenga, het belang inzagen van De Harmonie op architectonisch/muzikaal gebied.

Het protest staat ook in contrast met het beeld van de jaren zestig dat Righart schetst, namelijk een generatieconflict. De Harmoniekwestie laat zien dat er in de politiek weliswaar een generatieconflict heerste, maar dat er ook wel degelijk samenwerking tussen generaties plaatsvond. Wel klopt het dat de vooroorlogse politieke elite een vernieuwingsdrang had, daarover zijn ook Kennedy en Righart het met elkaar eens. Maar dit verklaart niet de houding van de politieke elite tegenover de Harmoniekwestie. Hierin is de these van Righart mogelijk aannemelijker dan die van Kennedy, waarin de groeiende zelftwijfel maakte dat bepaalde politici uit de vooroorlogse generatie van mening veranderden (Van Weringh en Postma) of juist het besluit gingen doordrammen ongeacht de vele kritiek uit kranten.

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve harmonieus

Het paradoxale in de Harmoniekwestie is dat de vooroorlogse generatie juist op bepaalde aspecten meer streefde naar vernieuwing dan de naoorlogse generatie. Zo had het protest van de naoorlogse generatie tegen de vooroorlogse bestuurlijke elite juist conservatieve elementen, zoals het behoud van oude panden en minder auto's in het stadscentrum. De focus op muziek uit de jaren zestig ligt vooral op de popmuziek, ook bij Righart. Echter nog geen tien jaar daarvoor was klassieke muziek onder jongeren nog zeer belangrijk.⁴² Niet alle jongeren uit de naoorlogse generatie moeten hierin over een kam worden geschoren wat betreft hun progressieve en vernieuwende opvattingen: dat is al te zien in het streven naar het behoud van de oude Harmonie, maar er zijn meer voorbeelden van hoe niet iedereen binnen de naoorlogse generatie zich aansloot bij de 'geest van 68', waarbij jongeren juist ook samenwerkte met de oudere generaties.⁴³

Heden ten dage zijn er plannen om De Oosterpoort in 2027 te gaan slopen. Bij het nieuwe cultuurcentrum wordt er gestreefd naar gescheiden concertzalen voor pop- en klassieke muziek. De klassieke zaal zal weer een schoenendoos als vorm krijgen, net zoals voorheen bij De Harmonie het geval was. Ondanks de verbetering van de akoestiek in 2013 klinkt er dit keer niet grootschalig protest, mede door de openbaarheid van het besluit door de gemeente en doordat er beter wordt geluisterd naar deskundig advies. Aan de hand van de Harmoniekwestie bewijst dit onderzoek op microniveau dat er tijdens de jaren zestig niet alleen protest kwam vanuit de naoorlogse generatie, die verbonden is met de popmuziek en progressieve cultuur, maar dat er juist ook samenwerking was tussen generaties en dat niet alles zo gescheiden was als op het eerste gezicht leek.

Noten

1. Henk Becker, *Generaties en hun kansen* (Amsterdam: Meulenhoff, 1992), 71.
2. Becker, *Generaties en hun kansen*, 71-76.
3. Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1995), 25-31 en 70; J.C.H. Blom, "De jaren vijftig" en "De jaren zestig," recensie *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* van Hans Righart en *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig* van James Kennedy, *BMGN - Low Countries Historical Review* 112, no. 4 (1997), 518-521.
4. James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*, vert.

Mulder

- Simone Kennedy-Doornbos (Amsterdam: Boom, 1995), 209; J.C.H. Blom, “De jaren vijftig” en “De jaren zestig”, recensie *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* van Hans Righart en *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig* van James Kennedy, *BMGN - Low Countries Historical Review* 112, no. 4 (1997), 518-521.
5. Bart de Vries, ‘Politiek en bestuur in spannende jaren,’ in *Stad van het noorden: Groningen in de twintigste eeuw*, ed. Maarten Duijvendak en Bart de Vries (Assen: Van Gorcum, 2003), 258.
 6. Stukken betreffende de akoestiek van de Harmonie, betreffende het gebouw ‘de Harmonie’ en de planning van een cultuurcentrum, 1406 Stichting ‘Redt de Harmonie’ / Studiegroep Binnenstad, 1966 – 1982, Groninger Archieven.
 7. Catalogus van alle Amsterdamse architecten, (geopend op 4 november 2019), <https://www.amsterdamhv.nl/wiki/architecten.html#tgsch> Zie *Brieven* (zie noot 1), 268.
 8. J.M. Minderhoud, *De Harmonie: eens het culturele centrum van Groningen* (Bedum: Profiel, 2008), 50-55.
 9. Minderhoud, *De Harmonie*, 73.
 10. Minderhoud, *De Harmonie*, 80.
 11. Minderhoud, *De Harmonie*, 128-131.
 12. Luuk Hajema, *De glazenwassers van het bestuur: lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie : Groningen in landelijk perspectief 1945-2001* (Assen: Van Gorcum, 2001), 177-181.
 13. G. Termeer, ‘De macht van de tikmachine. Over de bureaucratisering van de universiteit,’ in *Een universiteit in de twintigste eeuw: opstellen over de Rijksuniversiteit Groningen 1914-1999*, ed. Klaas van Berkel en F.R.H. Smit (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 1999), 86; J. Martin en J. Smals, ‘Het universitaire landschap. De fysieke verschijning van de universiteit in de stad,’ in *Een universiteit in de twintigste eeuw: opstellen over de Rijksuniversiteit Groningen 1914-1999*, ed. Klaas van Berkel en F.R.H. Smit (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 1999), 128; Emile Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen 1964-1989*, (Groningen: Wolters-Noordhoff), 83.
 14. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 83; Kees Hogenbirk, ‘De Harmonie,’ in *De innige betrekking tussen stad en hogeschool: architectuur en stedenbouw van de Rijksuniversiteit Groningen, 1950-1984*, ed., Auke van der Woud en Jaap Bruintjes (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 1984), 33, 34.
 15. Minderhoud, *De Harmonie*, 131; Hogenbirk, ‘De Harmonie,’ in *De innige betrekking tussen stad en hogeschool*, 35; Henk de By, ‘De moord op de Harmonie, laten we eerst luisteren!’ *Vrij Nederland*, 14 oktober 1967 uit het persoonlijk archief van Gerard Wiarda.
 16. Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 179; Minderhoud, *De Harmonie*, 132.
 17. Geciteerd uit Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 179.
 18. Hogenbirk, ‘De Harmonie,’ 35; Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 179.
 19. Hogenbirk, ‘De Harmonie,’ 35; Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 179.
 20. Gemeenteraadverslag, 16 oktober, 1967; 1406 Stichting ‘Redt De Harmonie’ / Studiegroep Binnenstad, 1966 – 1982, Groninger Archieven, 36.
 21. Rapport ‘Akoestische kwaliteiten ontwerp cultuurcentrum Groningen,’ Technisch

Voor de Oosterpoort was het allesbehalve harmonieus

- Psychische dienst T.N.O. te delft, aan de architect M.F. Duintjer, 14.
22. Rapport 'Akoestische kwaliteiten ontwerp cultuurcentrum Groningen,' Technisch Psychische dienst T.N.O. te delft, aan de architect M.F. Duintjer, 8; Vries, 'Politiek en bestuur in spannende jaren,' 259.
 23. Minderhoud, *De Harmonie*, 133; Hogenbrik, 'De Harmonie,' 35.
 24. Emile Hensen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 84; Hendrik Schulte Nordholt en Paul Op de Coul, *In memoriam Bertus van Lier: 1906-1972* (Groningen: Instituut voor Muziekwetenschappen, 1972), 16; Stukken betreffende de samenstelling van het stichtingsbestuur, Archiefstuk 1406, Groninger Archieven.
 25. Stukken betreffende de plaatsing van de Harmonie op de (ontwerp-)monumentenlijst, betreffende het gebouw 'de Harmonie' en de planning van een cultuurcentrum, 1406 Stichting 'Redt de Harmonie' / Studiegroep Binnenstad, 1966 – 1982, Groninger Archieven.
 26. *Der Clerke Cronike*, 12 oktober, 1967.
 27. Minderhoud, *De Harmonie*, 133; Stukken betreffende de eigen organisatie, inventarisnummer 1406 Stichting 'Redt de Harmonie' / Studiegroep Binnenstad, 1966 – 1982, Groninger archieven; Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 196.
 28. Stukken betreffende de bouw van een Cultuurcentrum in Groningen en de toekomst of afbraak van het Harmonie-gebouw aan de Kijk in 't Jatstraat, 1966 – 1972, Stukken van P. Reijenga als penningmeester van de stichting 'Redt de Harmonie', inventarisnummer 2213, Groninger Archieven.
 29. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 15.
 30. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 84; Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 196-197.
 31. Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 196.
 32. Vries, 'Politiek en bestuur in spannende jaren,' 261.
 33. Vries, 'Politiek en bestuur in spannende jaren,' 261; Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 202-203.
 34. Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 188; Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 85; Hogenbrik, 'De Harmonie,' 37-38.
 35. Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 198; Weringh, K. van. 1994. 'Lokaal-politieke fragmenten, 1966-1970,' *Maatstaf: Maandblad Voor Letteren* 42, no. 11/12, 114-120.
 36. Citaat uit Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 189.
 37. Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 187-189.
 38. Citaat uit Hajema, *De glazenwassers van het bestuur*, 186-187.
 39. 1951 Stukken betreffende de handtekeningenactie met betrekking tot het behoud van De Harmonie 1971-1972, Universiteitsarchieven Nadorstplein 3; Termeer, 'De macht van de tikmachine,' 86-87.
 40. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 85; Hogenbrik, 'De Harmonie,' 40.
 41. Cees van Ee, 'U-raad moet beslissing over afbraak Harmonie uitstellen en over alternatieven denken' UK 20 december 1972, uit archieven Gerard Wiarda.
 42. Het ontstaan van het Nederlands Studenten Orkest, in 1953, is hier een voorbeeld van.

Mulder

43. Denk bijvoorbeeld aan de onlangs overleden conservatieve filosoof Roger Scruton, die zich profileerde als een uitgesproken criticus van het progressieve en vernieuwende denken van zijn generatiegenoten. Leonie Breebaart, 'Roger Scruton (1944-2020) was de belangrijkste conservatieve denker van onze tijd,' *Trouw*, 12 januari, 2020, https://www.trouw.nl/religie-filosofie/roger-scruton-1944-2020-was-de-belangrijkste-conservatieve-denker-van-onze-tijd~b8f56fe0/?fbclid=IwAR3eWWUZJZ7yTxxi4fSRTGzXb8KR-659BlzZPtN_6w7IRXgFBlvfqosl0c.